

gennemgående vel små hovedgårde. Nettoresultatet kan næppe gøres op, men én ting er sikker, at nedlæggelserne hovedsagligt skyldes kronens virksomhed. Alene 1578-80 udryddes 20 hovedgårde i Koldinghus len.

Vurderingen af hovedgårdsekspansionen og dens konsekvenser for bondestanden (s. 78) bliver derfor også nok lidt for forenklet og generaliserende. Hovedsagen er blot, at det selv med det foreliggende, trykte materiale og med en rimelig analytisk indsats havde været muligt for forf. at give de regionale strukturer både nuancer og dybde dimensioner, som på én gang også kunne være kommet analysen af byen og sammenhængene mellem by og land til gode, og samtidig i omrids have dokumenteret, at billedet af regionen indeholder en række linier, som krydser hinanden, og som ikke uden videre lader sig forenkle.

Sammenfattende behandler dr. Degns afhandling et væsentligt emne under nye regions-historiske synspunkter, og forf. har ikke blot gennemarbejdet et overordentligt stort kildemateriale, men også været i stand til at aftvinge det en række nye synspunkter til forståelse af bysamfundet i en central og foranderlig periode. Der er nedlagt en overordentlig stor arbejdsindsats i afhandlingen, selvom den præges af en detailrigdom, som gør det vanskeligt for både forf. og læseren at fastholde hovedlinierne. Den store styrke ligger i den detaljerede og nuancerede påvisning af de dybe, sociale kløfter, som kendetegner Ribeområdet og formentlig de fleste danske bysamfund i denne periode. Resultatet er både veldokumenteret og overbevisende.

Metodisk ligger bogens styrke i den konsekvente anvendelse af prosopografisk teknik, som har gjort det muligt at kombinere og analysere mange aspekter over bred front og under uvante, socialhistoriske synsvinkler. Metodiken har som helhed tilladt forf. at fastholde en sikker problemstyring af afhandlingen, og den har banet vejen for indvindelse af mange væsentlige og nuancerede socialhistoriske resultater. Til gengæld fortoner de strukturelle og funktionelle dybde dimensioner, som præger behandlingen af bysamfundet, sig i væsentlig grad, når det gælder hele regionen. Afhandlingen kan derimod på mange punkter kritiseres for utilstrækkelig kildebehandling. Det gælder, når kildegrundlaget er meget spinkelt, men navnlig, fordi forf. på væsentlige punkter har undladt analyser, som helt præcist fastslår kildematerialets vidneværdi i forhold til de problemer, han har ønsket at belyse. Anmeldelsen har søgt at vise, at det gennem en mere nærgående behandling af kildematerialets repræsentativitet ville have været muligt for forf. at underbygge eller nuancere sine resultater. Kritiken rokker blot næppe ved hovedresultatet. Afhandlingens positive sider opvejer klart manglerne, og de motiverer, at den har kunnet indbringe sin forfatter den filosofiske doktorgrad.

E. Ladewig Petersen

Rigsråd, adel og administration 1570-1648. Redigeret af Knud J. V. Jespersen. Odense Universitetsforlag 1980. 206 s.

Inden for den sidste halve snes år er der fremkommet flere vigtige arbejder, der har suppleret og uddybet vort kendskab til danske politiske og administrative institutioner i tiden mellem Reformationen og Enevælden.¹ Ovennævnte bog rummer yderligere fire

¹ Blandt de vigtigste er Jens Engberg, *Dansk finanshistorie i 1640'erne*. Aarhus 1972 med den udmærkede redegørelse for rentekammerets organisation, E. Ladewig Petersen, *Fra domænestat til skattestat. Syntese og fortolkning*, Odense 1974, Knud J. V. Jespersen, *Rostjeneste og adelsgods*, Odense 1977 og Frede P. Jensens analyse af kancellipraksis under Frederik II i *Bidrag til Frederik IIs og Erik XVI's historie*, Kbh. 1978, s. 13-44.

bidrag hertil. Arkivar Grethe Ilsøe og kandidatstipendiat Leon Jespersen behandler rekrutteringen til rigsrådet i henholdsvis Frederik II's senere år og under Christian IV, professor E. Ladewig Petersen analyserer adelens krav til rigsrådet efter Frederik II's død 1588 i lyset af de strukturelle ændringer i det danske godsejermilieu i årtierne o. 1600, mens cand. phil. Daniel O. Fischer undersøger de adelige kancellisekretærers baggrund og karriere og i tilknytning hertil diskuterer kancellitjenesten som social mobilitetsfaktor.

Da Grethe Ilsøes og Leon Jespersens afhandlinger for så vidt har fælles emne kan det være rimeligt at drøfte dem under ét. Grethe Ilsøe opstiller forlods en række sandsynlige kriterier for optagelse i rigsrådet, hvis holdbarhed gennem kvantitative analyser afprøves empirisk. Leon Jespersens metode er prosopografisk, idet han ud fra en gennemgang af alle rådsudnævnelser i Christian IV's tid søger at indkredse fælles og karakteristiske træk i rigsrådernes baggrund og karriere. Ved at sammenholde med kontrolgrupper søger han at belyse, hvorledes rådernes baggrund og karriere typisk adskilte sig fra andre adelsgrupper. I praksis er der måske knap så stor forskel på de to undersøgelser, eftersom Jespersens prosopografiske metode, når det kommer til stykket, er baseret på en række ledespørgsmål, der til en vis grad er sammenfaldende med Grethe Ilsøes arbejdshypoteser. En anden sag er, at den mere detaljerede viden vi har om personer og institutioner i Christian IV's tid, giver Jespersens fremstilling flere nuancer og tillader ham at inddrage aspekter som fx uddannelse, der slet ikke eller kun perifert berøres af Ilsøe.

I formel henseende er Grethe Ilsøes stringente og klart disponerede undersøgelse den mest vellykkede. Man mærker den trænede historikers evne til at slå ned på det centrale og fremstille dette klart. Jespersens arbejde er et debutarbejde og måske derfor præget af overdokumentation. Sproget er for stift og en formulering som »den stærkt religiøse rigsråd Holger Rosenkrantz« forekommer lidt naiv, da talen dog er om en af alle tiders største danske kulturpersonligheder (s. 51). Analysen støttes af mange udmærkede tabeller og oversigter; i enkelte tilfælde udarter det dog til talmagi. Tabel 11, der angiver cirkulationshastigheden for hovedlensmændene 1596-1660, kan jeg ikke se nytten af. Hvad betydning har det, at den gennemsnitlige cirkulationshastighed for alle hovedlensmænd er 8,18 år og for alle rigsråder 8,07 år? Der er tale om aritmetiske middeltal, der ikke nødvendigvis er sammenfaldende med det typiske eller relevante. I beregningen indgår både lensmænd, fungerende under et år, og et fænomen som Jørgen Brahe, der sad på Hagenskov i samfulde 44 år. Disse små bemærkninger må dog ikke tilsløre, at der er tale om en vægtig undersøgelse, der ligesom Grethe Ilsøes præciserer mønstrene bag rekrutteringen til rigsrådet.

Grethe Ilsøes arbejdshypoteser er følgende: 1) de enkelte landsdele var forholdsmæssigt repræsenteret i rigsrådet, 2) optagelse beroede på godsbesiddelsens størrelse, 3) rekrutteringen foregik fra en eksklusiv kreds af slægter, 4) optagelse forudsatte virke som lensmand. Den håndfaste formulering gør disse hypoteser til et velegnet udgangspunkt for en diskussion af både hendes og Jespersens bidrag. Hovedvægten vil blive lagt på spørgsmålet om landsdelenes forholdsmæssige repræsentation, da dette er blevet tillagt signifikant politisk betydning, jfr. Svend Gissels »jyske råder«.² De kriterier for en rubricering efter landsdele begge forfattere lægger til grund, er beliggenheden af 1) den pågældendes gods, 2) hvilken gård skrev han sig til, 3) de len han havde. Begge forfattere demonstrerer vanskelighederne ved disse tilsyneladende fornuftige kriterier. Nogle få, som fx Anders Bing (rigsråd 1581) og Tage Thott (rigsråd 1624) havde alt deres gods i en enkelt landsdel, i de anførte tilfælde Skåne. Da begge udelukkende havde skånske forleninger, kan de temmelig entydigt karakteriseres som skåninger i rigsrådssammenhæng. Andre som fx Niels Trolle

² Festskrift til Astrid Friis. Kbh. 1963 s. 99-122.

(rigsråd 1645) havde gods i alle fire hovedlandsdele, i Trolles tilfælde ovenikøbet med en meget ligelig fordeling.³ Da han skrev sig til det sjællandske Trolholm og indtil 1656 udelukkende havde sjællandske forleninger, kan der være en vis ræson i at betegne ham som sjællandsk rigsråd, men entydig eller dækkende er karakteristikken næppe. I øvrigt er heller ikke gårdkriteriet i alle tilfælde tilfredsstillende. Som eksempel anfører Leon Jespersen (s. 43) Malte Juul (rigsråd 1644), der kun havde et beskedent jysk arvegods, men for hvem ægteskab med den skånske rigsrådsdatter Anne Ramel blev indledningen til en storstilet skånsk godskarriere. Tilknytningen til Skåne understreges af, at han 1625-32 var forlenet med Kristianopel, 1632-39 og igen 1644-48 med Kristianstad, mens han 1639-46 sad på det jyske Bøvling. 1646 ønskede den skånske adel ham som den ene af landsdelens to landkommissarier. Alligevel skrev han sig til sin død 1648 til det jyske Gjessinggaard. De anførte kriterier kan således være modstridende, men jo flere kriterier, der peger i samme retning, desto større sikkerhed i rubriceringen efter landskaber. Men usikkerheden er dog så stor, at Grethe Ilsøe afsvækker sin arbejdshypotese om en forholdsmæssig repræsentation til »at det sædvanemæssigt iagttoges, at hver landsdel var repræsenteret« (s. 15). Derimod mener hun, at undersøgelsen viser, at der normalt var ligevægt mellem Jylland og de øvrige landsdele, men det er spørgsmålet om synspunktet ikke skyldes påvirkning fra Svend Gissels afhandling om Frederik II's jyske råder, der implicit opererer med en adelig medbestemmelsesret. Nu dækker Ilsøes undersøgelse ikke mere end knap en snes år (1570-88), men af Leon Jespersens afhandling fremgår, at de enkelte landsdeles repræsentation i Christian IV's tid kunne svinge meget og for denne konges regeringstid er det ikke muligt at aflæse en sådan norm. Den stærke jyske repræsentation i Frederik II's senere år kan derfor være en tilfældighed. I grove træk daler den jyske andel fra ca. halvdelen i slutningen af det 16. årh. til omkring en trediedel i Christian IV's senere år. I 1640 var den jyske repræsentation endda nede på en femtedel.⁴

I diskussionen om landsdelenes repræsentation er der to forhold, der skal holdes ude fra hinanden, nemlig på den ene side de enkelte landsdeles formodede krav på at være repræsenteret i rigsrådet og på den anden side den praktiske nødvendighed af, at rigsrådet gennem hovedlensmænd var administrativt repræsenteret i alle landsdele, et aspekt der klart fremgår af Jespersens undersøgelse. Denne fremhæver korrekt, at når samtiden anvendte udtrykket rådet i Sjælland, Skåne etc., var det lenskriteriet, altså den administrative norm, der var gældende. Det var rigsråderne blandt landsdelenes hovedlensmænd, der optrådte som mellemmand mellem administrationen og stænderne og i regelen havde de også den øverste inspektion med provinsens forsvar.

Det fremgår af både Grethe Ilsøes og Leon Jespersens undersøgelser, at vanskelighederne ved en entydig provinsrubricering hænger sammen med, at rigsrådet i betydelig grad var en gruppe med økonomiske interesser fordelt på flere landsdele. Men ligger det væsentlige ikke netop i disse rigsomsplændende interesser, der på længere sigt må have bidraget til at nedbryde skellet mellem landsdelene? Centralt i denne forbindelse er spørgsmålet om sammenhængen mellem disse rigsomsplændende interesser og de mange familiære relationer inden for gruppen. Grethe Ilsøe har en meget interessant fortegnelse herover (s. 23 f.), hvor der kan være grund til at hæfte sig ved relationen svigerfader/svigersøn og de mange svogerskaber. I tre af de fire tilfælde hvor relationen svigerfar/svigersøn optræder mellem

³ 1638 takseredes Niels Trolle til i alt 2294 tdr. hartkorn, hvoraf 692½ tdr. lå på Sjælland, 403 tdr. på Fyn, 468½ i Jylland og endelig 728 i Skåne (Tallene er afrundede). Da. mag. 5, I s. 182.

⁴ Som et kuriosum kan nævnes, at i 1636 var 6 ud af 11 rigsråder sjællændere og også de tre besatte rigsembeder kansler, marsk og admiral indehavedes af sjællændere (Christian Friis, Jørgen Urne og Claus Daa).

1570 og 1588, lå svigerfaderens centrale godsbesiddelser i en anden landsdel end svigersønnens. I det sidste tilfælde Erik Rosenkrantz/Breide Rantzau lå svigerfaderens gods fortrinsvis på Fyn, mens Breide Rantzau fra Holsten gennem ægteskabet kom ind i en fynsk hartkornskarriere. Eksemplets relevans svækkes af, at Erik Rosenkrantz døde 18 år før datterens ægteskab med Breide Rantzau. Af svogerskaber opregner Grethe Ilsøe 11 tilfælde, hvoraf svogrene i de fire havde deres hovedbesiddelser i samme landsdel; et enkelt par Holger Rosenkrantz/Albert Friis må endda betegnes som naboer (Boller/Haraldskær). I de resterende tilfælde har svogrene, så vidt det kan konstateres, haft deres centrale besiddelser i hver sin landsdel. Det er en nærliggende antagelse, at de mange svogerskaber på tværs af provinsgrænserne har deres baggrund i særlige kontakter, der knyttedes på rådsmøder og herredage, selv om fænomenet også påtræffes uden for den snævre rådsreds. I disse tilfælde er der dog i reglen tale om adelige med høj økonomisk og social status. En karriere som hovedlensmand gav jo også muligheder for at knytte kontakter til socialt jævnbyrdige i andre dele af landet. Disse kontakter som en privilegeret gruppe adelige med høj social status havde særlige muligheder for at knytte, har som fremhævet af Henry Bruun givet bedre overblik og større viden om gods og ejendomsforhold i riget som helhed og dermed fremmet mulighederne for fordelagtige ægteskaber.⁵ Forholdet har givetvis bidraget til at sætte og fastholde økonomiske og sociale skel mellem en højadel grupperet omkring rigsrådsfamilierne og enkelte andre med en rigsomfattende horisont og en provinsadel med tilsvarende begrænset udsyn. Aristokratiseringen af adelsmilieuet i det 17. årh. og især den adelige »mellemstand«s tilbagegang har muligvis skærpet disse skels betydning.⁶ Det er næppe noget tilfælde, at adelsoppositionen i 1640'erne mod centralstyret, der kanaliseredes gennem landkommissærinstitutionen, som et vigtigt programpunkt havde decentralisering af forvaltningen og større indflydelse til provinsernes adel på rigsrådets bekostning. Det her oprullede perspektiv, der skimtes i Jespersens undersøgelse, men som mangler hos Ilsøe, forekommer mig lige så væsentligt, som spørgsmålet om den landsdelsmæssige repræsentation.

De to undersøgelser bekræfter almindelige antagelser om sammenfald mellem den politiske og økonomiske elite, og påvisningen af de mange familierelationer og svogerskaber understreger billedet af rådet som i hovedsagen rekrutteret fra en relativ snæver kreds med basis i en række etablerede rigsrådsslægter. Den uddannelsesmæssige baggrund analyseres indtrængende af Jespersen, der antyder en fortrinsstilling for råderne frem for andre grupper. Når uddannelsesspørgsmålet ikke drøftes af Grethe Ilsøe hænger det elementært sammen med at en uddannelse med henblik på statstjeneste i form af studier og udenlandsrejser er et fænomen, der først får større betydning i slutningen af århundredet, tilsyneladende delvis som følge af foranstaltninger fra regeringens side. Det er også tydeligt, at hof- og kancellitjeneste havde betydning for en senere rådskarriere. Det er karakteristisk at af de to grupper dominerer hofjunkerne numerisk i Christian IVs tid, hvilket dog ikke er overraskende i betragtning af sekretærgruppens lille størrelse. Det er dog tydeligt, at kancellitjeneste i slutningen af Christian IVs tid og især under Frederik III bliver en central kvalifikation, hvad der uden tvivl hænger sammen med administrationens professionalisering.

Ingen af de to undersøgelser bringer nyt, når det gælder de konkrete procedurer ved udpegningen af nye råder, men de får mønstrene i rekrutteringen til at træde klarere frem og bestemte forholds betydning demonstreres med overbevisende kvantitativt materiale. Men

⁵ Henry Bruun i Ale, *Historisk tidskrift for Skåneland* 1969: 2. s. 24 f.

⁶ Herom især Knud J. V. Jespersen, *Rostjeneste og adelsgods*.

når vi kommer til enkelttilfældene, er det paradoksalt nok sådan, at det ofte er lettere at påpege de udslagsgivende faktorer ved valget i de tilfælde, hvor personerne falder uden for det typiske rekrutteringsmønster. Det gælder f.eks. udlændinge som Henrik Below, Christoffer von Dohna, Henrik Ramel og Anders Sinclair. Her er der tale om kongelige favoritter, der sættes i rådet mod håndfæstningens forskrifter, men nødvendigvis ikke mod rigsrådets vilje. Når tre af de fire rentemestre, der i Christian IVs tid bliver rigsråder, nemlig Enevold Kruse, Jens Juel og Christoffer Urne næsten omgående bliver statholdere i Norge, en administrativt særdeles krævende post, er det tydeligvis behovet for særlig indsigt, der ligger til grund for udnævnelserne.

E. Ladewig Petersens afhandling »Rigsråd og adelsopposition 1588. En socialhistorisk studie« er en central og perspektivrig undersøgelse, der sætter adelens artikler 1588, som traditionelt er blevet tolket som en protest mod lensreformen som politisk princip og mod centraliseringen, ind i en bredere socialhistorisk sammenhæng. Analysen af underskrivernes baggrund godtgør, at flertallet var middelstore og store godsejere og artiklerne kan derfor næppe tolkes som udtryk for en modsætning mellem adelsgrupper af decideret forskellig socioøkonomisk status. Derimod hæfter Ladewig Petersen sig ved, at ikke mindre end 62 af de 71 underskrivere var uden hovedlen, hvilket giver artiklerne karakter af at være relativt velbjergede adeliges protest mod at være udelukket fra lensmandskarriere og lensindtægter. Perspektiv får denne konstatering på baggrund af de ustabile konjunkturer fra 1580'erne og den kapitalmangel, der tilsyneladende begynder at gøre sig gældende i det store landbrug. Kapitalmanglen måtte skærpe profitmaksimeringen, hvilket som påpeget af Ladewig Petersen, gav sig udslag i bestræbelser på en mere effektiv – og dermed i forhold til omgivelserne mere hårdhændet – udnyttelse af de økonomiske ressourcer og de seigneurale rettigheder, som privilegierne garanterede. Et udtryk herfor finder forfatteren i forsøgene på at give Koldingrecessens bestemmelser om adelens ret til at nyttiggøre sit gods en videregående fortolkning, end lovgiverne oprindeligt havde tilsigtet. På denne baggrund er adelens krav i 1588-artiklerne om privilegiernes overholdelse ikke en *commonplace*, men et spørgsmål af central politisk og økonomisk betydning. Det er derfor muligt, som Ladewig Petersen antyder, at artikel 10 i protesten, hvor der klages over, at lensmændene og deres fogeder havde forholdt adelen dens rettigheder, har baggrund i konkrete sager, hvor private adelige påstod en mere vidtgående tolkning af Koldingrecessen, end regeringen og administrationen på dette tidspunkt tilsyneladende har villet indrømme. Adelsartiklerne bliver på denne baggrund en velstående men muligvis af krisen truet gruppes bestræbelser på ad politisk vej at styrke profitmaksimeringen gennem en omfortolkning af privilegier og lovbestemmelser samt en udvidet adgang til lensmandsposterne, hvis betydning for den sociale mobilitet understreges kraftigt. Et vigtigt perspektiv ligger i, at den økonomiske eksklusivitet, der præger lensmandskorpset allerede 1588, bliver væsentlig mere udtalt i de følgende menneskealdre, mens den relativt betydelige gruppe af middelstore og store godsejere uden for rigsrådets og hovedlensmændenes kreds, der endnu var til 1588, i de følgende generationer reduceres drastisk. Adelsartiklerne har derfor, som Ladewig Petersen påpeger, antagelig deres plads i de strukturelle ændringer indenfor det danske godsejermilieu i årtierne før og efter 1600, der ændrede godsejerstanden fra at være en relativ homogen gruppe med glidende overgange mellem de forskellige statusgrupper til en stand med dybtgående økonomiske og sociale skel.

Desværre savner vi dybtgående analyser af lensindkomsternes fordeling mellem konge og knægt i den senere del af 1500-tallet og dermed præcis viden om lensindtægternes betydning for en adelig husholdning, og Ladewig Petersen har derfor været tvunget til tilbageslutninger fra forholdene i midten af det følgende århundrede, men hans foreløbige beregninger på grundlag af overslaget fra 1602 over statens indtægter og udgifter synes at bekræfte

favoriseringen af de højeste statusgrupper.⁷ Forholdet er centralt for forståelsen af *dyarchiet* som politisk system, idet lenspolitikken udformning båndt kongemagten og de højeste adelige statusgrupper sammen i et økonomisk interessefællesskab. Perspektivet ligger i, at det stadig skarpere skel mellem *ins* og *outs* på længere sigt bidrog til stands- og privilegiesamfundets opløsning. Med denne komplicerede men meget inspirerende analyse har professor Ladewig Petersen ydet et nyt vægtigt bidrag til sin revision af det erslevsk-fridericiaske syn på den såkaldte »adelsvælde«.

Emnet for Daniel O. Fishers undersøgelse »Kongens unge mænd. Christian IVs kancellisekretærer 1596-1648« er centralt. Det er bekendt, hvorledes samfundets fremadskridende differentiering nødvendiggjorde en omstøbning af et gammeldags på territoriale skillelinier baseret forvaltningsapparat til en centraliseret administration opdelt efter sagområder. Denne udvikling indebar en meget betydelig vækst i centraladministrationens opgaver og stillede samtidig skærpede krav om faglig kunnen hos centraladministrationens personale. Disse krav måtte i særlig grad vedkomme kancellisekretærene, på hvem de daglige forretninger i udpræget grad hvilede. Gruppen udviklede sig derfor gradvist til en administrativ elite og en kollektivbiografi af gruppen er derfor en vedkommende administrationshistorisk opgave. Perspektivet i Fishers undersøgelse ligger primært i analysen af gruppens karrieremobilitet. Udviklingen fremstår klart. I Frederik II's tid gjorde kun få kancellisekretærer karriere udover, at de efter endt kancellitjeneste måske fik et præbende (hvad man ikke skal undervurdere økonomisk) eller lign. Under Christian IV og især under Frederik III ændres billedet totalt. Mens en ud af 60 udnævnelser til et dansk hovedlen 1596-1605 vedrørte en tidligere kancellisekretær, faldt 10 ud af 35 udnævnelser 1656-60 på kancellisekretærer. Også inden for andre dele af administrationen gjorde kancellisekretærgruppen sig stadig stærkere gældende. 1585-1610 havde 5 ud af 26 udnævnte landsdommere en baggrund i kancelliet, men 1635-60 11 ud af 12. Vender vi os mod rigsrådsgruppen er sekretærernes stigende succesrate ligeledes slående. Af 48 udnævnte rigsråder i Christian IV's tid havde 9 en baggrund som kancellisekretær, men 5 af disse udnævnelser fandt sted efter 1636. I Frederik III's tid var præcis halvdelen af 16 udnævnte rigsråder tidligere kancellisekretærer. Tallene er klare. Sekretærerne udgjorde en administrativ elite, hvis indsigt i stigende grad ønskedes anvendt på alle trin i forvaltningsapparatet, selv de højeste poster. Udviklingen demonstrerer samtidig administrationens professionalisering. På denne baggrund bliver rekrutteringen til sekretærposterne et vigtigt spørgsmål. Fisher fremhæver, at den overvejende del havde lavadelig baggrund. Nu er kriterier for en opdeling i høj- og lavadel i regelen usikre, men det er formentlig rigtigt, at en del kom fra gruppen under de højeste statuslag. Undersøgelsen viser da også, at det var den økonomisk bedrestillede del af sekretærerne, der gjorde den fornemste karriere og det godtgøres, at ca. halvdelen ingen karriere gjorde udover sekretærtjenesten. Det var dog igennem kancellitjeneste, at slægter som Vind, Krag, Giedde, Juul og Juul vandt indpas i højadelen og rigsrådet. I flere tilfælde befordrede giftermål ind i rigsrådsfamilier utvivlsomt karrieren; på den anden side er det et spørgsmål, om karrieren var en direkte følge af ægteskabet eller om dette blev en realitet, fordi den unge mand var lovende og kunne spås en stor fremtid.

I betragtning af, at sekretærernes succes decideret kulminerer under Frederik III, er det kedeligt, at bogen intet bidrag rummer om rekrutteringen til rigsrådet under Frederik III, der jo også indeholder andre interessante aspekter (indstillingsretten!), men en sådan fremstår nu som en særdeles vigtig opgave.

⁷ Siden artiklens fremkomst er formodningen om en favorisering af de højeste statusgrupper blevet yderligere styrket gennem Peter Enevoldsens undersøgelse »Lensreformerne i Danmark 1557-96« (HT 1982, s. 343-99), der som den første inddrager lenenes uvisse indkomst, hvis betydning man ganske givet har undervurderet hidtil.

Om Fishers bidrag skal det i øvrigt anføres, at det ligesom Leon Jespersens er et debutarbejde med en rigelig omstændelig og uvedkommende redegørelse for arbejdsprocessen og for politisk-administrative forhold, der må anses for almindeligt bekendte. Visse konklusioner og synspunkter udtrykkes i lidt bastante vendinger. Det er muligt, at artiklens ydre form er præget af, at der er tale om et fra engelsk oversat arbejde, men forfatterens afsluttende bemærkninger fremtræder under alle omstændigheder i en lidet klædelig sprogdragt. Ligeledes kunne han nok have serveret sine morsomheder med større raffinement i stedet for at trampe i dem (jfr. indledningen s. 168). Disse betragtninger gælder dog især artiklens ydre form og sagligt set er der da tale om en habil undersøgelse.

Steffen Heiberg

Thomas Munck: The Peasantry and the early absolute Monarchy in Denmark 1660-1708. Kbh., Landbohistorisk selskab 1979, 262 s. 100 kr. (særpris 80 kr.).

Denne engelsksprogede fremstilling af forholdet mellem bondestanden og den tidlige enevælde i Danmark 1660-1708 er udarbejdet med henblik på erhvervelse af den engelske doktorgrad ved the University of East Anglia. Fremstillingen lægger hovedvægten på en analyse af statsmagtens politiske og administrative holdninger til bondestanden i slutningen af 1600-tallet. Herved knytter værket an til en række klassiske fremstillinger af bondens politiske og retslige stilling i perioden før de store landboreformer i slutningen af 1700-tallet. Disse fremstillinger fremkom i årene umiddelbart før og efter 1888 i forbindelse med Stavnsbåndsløsningens 100 års jubilæum, men siden har nye fremstillinger været en mangelvare bortset fra Gunnar Olsens centrale fremstilling af bondens retsstilling i »Hundehullet, træhesten og den spanske kappe«, der udkom i 1960.

I sit arbejde vil Th. Munck endvidere knytte sin tolkning af de administrative og retslige holdninger til bøndernes sammen med en fremstilling af landbrugets og bøndernes økonomiske forhold i perioden (s. 11 f.). Pladsen tillader ikke her en nærmere diskussion af de centrale metodiske problemer, som en sådan fremgangsmåde medfører. Nærværende anmelder er imidlertid ikke overbevist om den foreliggende tolknings holdbarhed, ligesom den af forfatteren postulerede forståelse for og tillid til den enevældige kongemagt fra bøndernes side er baseret på yderst tendentiøse kilder. Når dette er sagt, skal det ligeledes fremhæves, at forfatteren i sin gennemgang af de retslige og centraladministrative kilder vedrørende opfattelsen af bønderne i denne periode dokumenterer en imponerende grundighed og kendskab til sit kildemateriale. Her lades ikke mange sten tilbage at vende for kommende forskere.

I det følgende skal tre af aspekterne vedrørende forholdene i perioden 1660-1708 nærmere behandles. For det første skal nogle af problemerne ved at basere en overordnet historisk tolkning på vor nuværende viden om landbrugets produktionsmæssige og økonomiske forhold i slutningen af 1600-tallet diskuteres. Dernæst skal beskatningsforholdene for landbruget i perioden samt statsmagtens holdning til bønderne, tolket ud fra den gennemførte regulering af godssystemet, nærmere omtales.

Indledningsvis bliver det fastslået, at hovedparten af den danske landbrugsproduktion var indrettet på selvforsyning (s. 27), således at der ikke blev taget afsætningsmæssige hensyn ved produktionstilrettelæggelsen. Dette forekommer dog at være en alt for summarisk udgangsposition for vurderingen af det samlede danske landbrugs produktionsplanlægning i 1600-tallet. Her ville det have været frugtbart med en mere kompliceret forklaringsmodel. Man kunne have ønsket sig en opdeling på henholdsvis vegetabilsk og